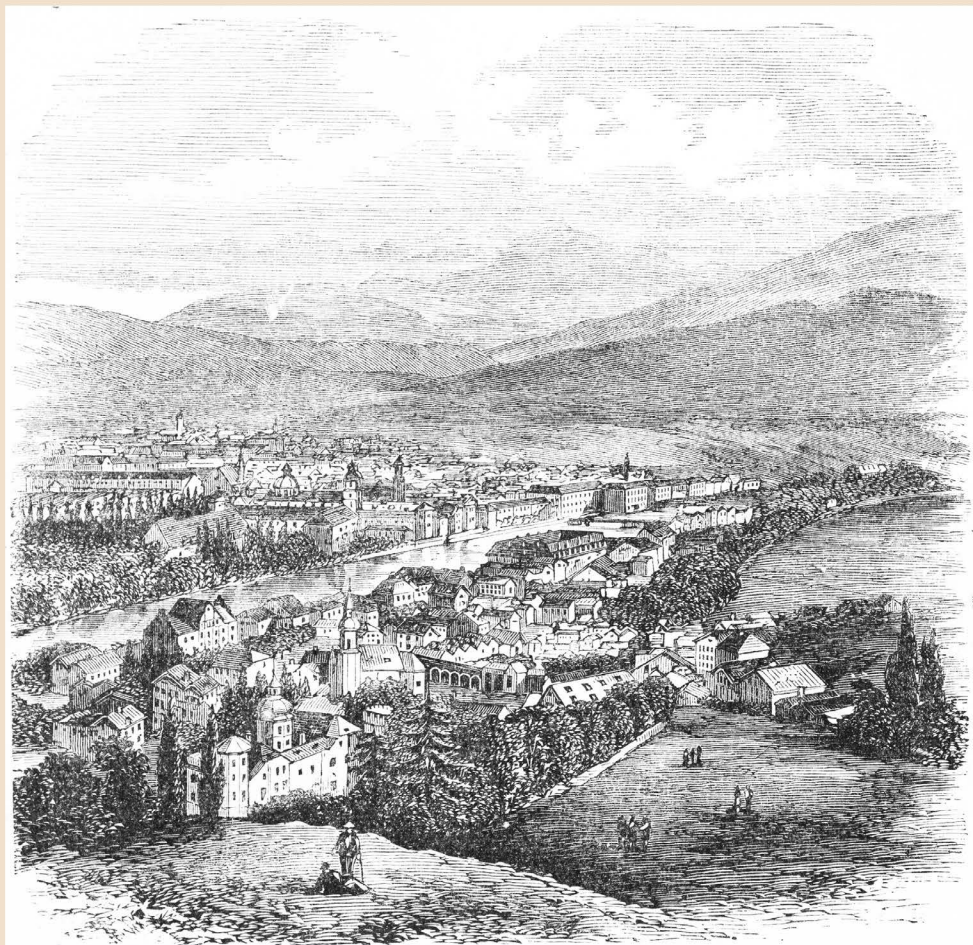

Miasto—region—tożsamość geografii

WYBÓR PRAC ANDRZEJA SULIBORSKIEGO

pod redakcją Marcina Wójcika

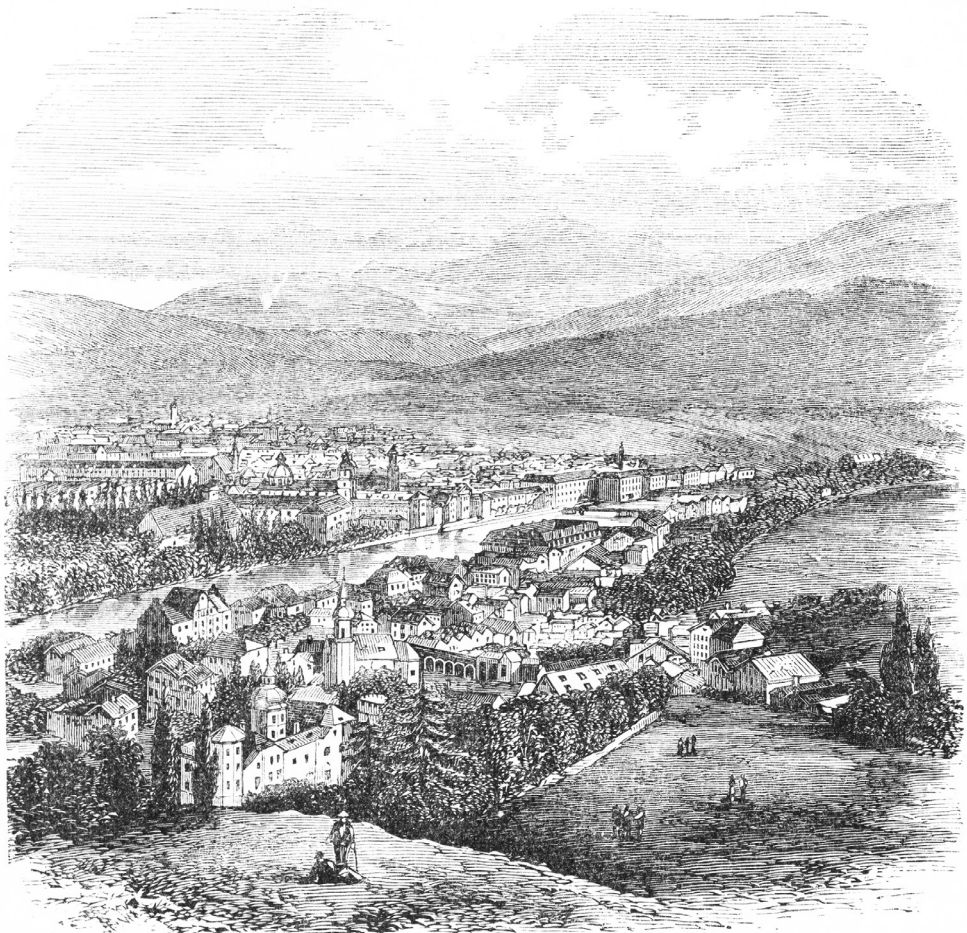
WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Miasto—region—tożsamość geografii

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Miasto—region—tożsamość geografii

WYBÓR PRAC ANDRZEJA SULIBORSKIEGO

pod redakcją Marcina Wójcika

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2016

Marcin Wójcik – Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych
Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31

REDAKCJA NAUKOWA

Marcin Wójcik

REDAKTOR INICJUJĄCY

Damian Rusek

SKŁAD I ŁAMANIE

Anna Traczyk, Karolina Dmochowska-Dudek

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce:

<http://www.oldbookillustrations.com/wpcontent/uploads/2015/04/innsbruck>

Publikacja sfinansowana ze środków Wydziału Nauk Geograficznych

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwu UŁ

© Copyright by Author, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.07449.16.0.K

Ark. druk. 14,5

ISBN 978-83-8088-159-4

e-ISBN 978-83-8088-160-0

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

SŁOWO WSTĘPNE	7
I. DROGA NAUKOWA	9
II. WYKAZ PUBLIKACJI.....	23
III. ŚRODOWISKO MIESZKANIOWE I FUNKCJE MIASTA JAKO PRZEDMIOT BADAŃ GEOGRAFII OSADNICTWA.....	43
Środowisko mieszkaniowe miasta jako przedmiot badań geografii osadnictwa	45
Niektóre problemy badań funkcji miast w świetle podstawowych założeń koncepcji systemowej	59
Genetyczno-systemowe ujęcie funkcji i struktury funkcjonalnej miasta	69
Koncepcja funkcji miejsca	77
IV. REGION JAKO PRZEDMIOT BADAŃ GEOGRAFII	97
Region and regionalism – a political-geographical approach	99
Region w nauczaniu geografii.....	127
Geografia regionalna i jej znaczenie dla istoty geografii.....	149
Metodyczne podstawy administracyjno-terytorialnej reorganizacji państwa w warunkach demokratycznych.....	161
V. TOŻSAMOŚĆ GEOGRAFII.....	171
W poszukiwaniu geograficznej tożsamości Geografii osadnictwa i ludności	173
Człowiek w geograficznych teoriach funkcjonalno- strukturalnych	181
Jedność geografii a problem kształcenia akademickiego.....	197
O znaczeniu syntezy naukowej w geografii	221

H. Jung

SŁOWO WSTĘPNE

Z wielką przyjemnością przekazujemy do rąk czytelników tom, który zawiera zbiór publikacji Prof. dr. hab. Andrzeja Suliborskiego, naukowca, dydaktyka i organizatora, związanego przez wszystkie lata pracy zawodowej z Uniwersytetem Łódzkim. Pretekstem do wydania monografii poświęconej drodze naukowej Profesora jest Jubileusz 70. lat życia oraz blisko półwiecze pracy poświęconej dla Geografii i ośrodka naukowego, w której dyscyplina ta znalazła również instytucjonalne umocowanie.

Wydanie tej pracy, dobór materiałów, ponowne rozpoznanie treści artykułów, próba wczucia się w charakter intelektualnej podróży, dla której są one pewnymi punktami orientacyjnymi, stanowią wielokontekstową refleksję nad czasem. Namysł ten związany jest przede wszystkim z ewolucją problematyki badawczej Geografii, zwłaszcza Geografii osadnictwa, oraz z ewolucją myśli w zmieniającym się otoczeniu społeczno-gospodarczym.

Artykuły zebrane w tym tomie stanowią mały, choć mamy nadzieję, że reprezentatywny, fragment szerokich zainteresowań naukowych Profesora Andrzeja Suliborskiego. Wybór dotyczył przede wszystkim prac o charakterze teoretyczno-metodologicznym, które pokazują z jednej strony drogę naukową, z drugiej wskazują na zainteresowanie Jubilata szerszym spojrzeniem na przedmiot i cele Geografii. Zainteresowanych pracami empirycznymi oraz innymi artykułami odsyłamy do zawartego w niniejszym tomie spisu publikacji oraz wyjaśnienia kontekstu ich powstania zamieszczonego w opisie sylwetki naukowej Profesora.

Zawartość niniejszej monografii podzielono na trzy części, które odzwierciedlają główne pola zainteresowań naukowych Profesora Andrzeja Suliborskiego, tj. problematyka Geografii miasta (osadnictwa), regionu jako przedmiotu badań Geografii oraz ideowych korzeni i tożsamości Geografii jako dyscypliny naukowej i edukacyjnej.

Istotą wszystkich części zbioru prac jest podkreślenie myśli przewodniej odnoszącej się do refleksji nad ideą Geografii jako dziedziny

wiedzy i sposobów w jaki przedstawia oraz interpretuje rzeczywistość. Refleksja ta wynika z przekonania Profesora, że Geografia jest społecznie potrzebna i stanowi interesujący punkt widzenia miejsca człowieka w środowisku życia, a jej podstawy teoretyczno-metodologiczne pozwalają tworzyć pewne nadbudowy interpretacyjne oraz komunikować się z pokrewnymi dziedzinami wiedzy. Szczególne zainteresowanie Jubilata kierowane było w stronę koncepcji strukturalno-funkcjonalnej i właśnie ona w największym zakresie określiła przemyslenia dotyczące istoty miasta, regionu i samej dziedziny badań – Geografii.

Mamy nadzieję, że zbiór prac będzie inspirujący dla osób podejmujących badania naukowe z tego zakresu, oraz w pracy dydaktycznej. Pragniemy aby zawarta tu treść wzmocniła geograficzną tożsamość oraz pobudzała do twórczego działania, zwłaszcza młodych Geografów.

W tych uroczystych dniach, kiedy świętujemy 70-lecie i prawie półwiecze życia zawodowego Profesora Andrzeja Suliborskiego, życzymy Jubilatowi z całego serca wielu lat zdrowia, pomysłowości, nie słabnącej aktywności zawodowej i wielu pozytywnych doświadczeń. Składamy w tym miejscu – my – uczniowie, współpracownicy z Zespołu naukowo-dydaktycznego Katedry Geografii Regionalnej i Społecznej UŁ wielkie podziękowania za trud włożony w naszą geograficzną, i nie tylko, edukację, czas poświęcony na wspólne rozmyślenia o sprawach życiowych i zawodowych, wspieranie naszej akademickiej wolności i coś czego nie da się wyrazić słowami, a tworzy poczucie, że jest nam dane być „razem”.

*Pracowni Katedry Geografii Regionalnej i Społecznej
Uniwersytetu Łódzkiego*

Kwiecień, 2016 r.

I. DROGA NAUKOWA

Andrzej Józef Suliborski, syn Stanisława i Bożenny Gawskiej, urodził się 13 grudnia 1945 roku w Łodzi w rodzinie inteligenckiej. Ojciec Stanisław ukończył przed wojną studia lekarskie na Akademii Medycznej w Warszawie. W okresie okupacji był więźniem niemieckiego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Matka Bożenna ukończyła przed wojną Centralny Instytut Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie (dzisiejszy AWF). Była reprezentantką klubów sportowych Polonii Warszawa i Warszawianki w lekkiej atletyce oraz piłce ręcznej.

Andrzej Suliborski uczęszczał do Szkoły Podstawowej nr 55 i Liceum Ogólnokształcącego nr XIII im. Marii Piotrowiczowej w Łodzi, w którym uzyskał w roku 1963 maturę. Bezpośrednio po maturze został przyjęty na studia geograficzne na Wydział Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Łódzkiego. Swoje zainteresowania naukowe rozwinął na trzecim roku studiów uczestnicząc w pracach badawczych Koła Naukowego Geografów UŁ, którego został wiceprzewodniczącym a później przewodniczącym. Prowadzone w ramach Koła Naukowego badania oraz uczestnictwo w zjazdach naukowych i seminariach terenowych organizowanych przez Komitety Koordynacyjne Kół Naukowych Geografów w Poznaniu i Gdańsku ugruntowały jego przekonanie o tym, że po skończeniu studiów chce zajmować się badaniami naukowymi i pracą dydaktyczną.

W roku 1968 obronił pracę magisterską pt. „Julianów – studium geograficzne osiedla mieszkaniowego w Łodzi”, której promotorem był prof. dr Ludwik Straszewicz oraz zdał egzamin magisterski. W tym też roku rozpoczął pracę naukowo-dydaktyczną na etacie asystenta w Zakładzie Geografii Ekonomicznej UŁ kierowanym przez swojego promotora. Po trzech latach pracy (w roku 1971) i opublikowaniu pierwszych artykułów został awansowany na etat starszego asystenta w Katedrze Geografii Ekonomicznej UŁ.

W roku 1973 był organizatorem i uczestnikiem wyprawy naukowej pod kierownictwem ówczesnego dr. Stanisława Liszewskiego do Afryki

północnej („Afryka 1973”), w której brali udział pracownicy Instytutów Geografii i studenci geografii UŁ. Wyjazd ten był ważny z punktu widzenia naukowego i poznawczego (przejazd przez kraje Europy zachodniej, pobyt badawczy w Hiszpanii i Maroku), ale także dlatego, że miał wpływ na kształtowanie się osobowości A. Suliborskiego, jego postawy społecznej i stosunku do ludzi z nim związanych. W tym samym roku urodził mu się syn Filip.

W roku 1974 A. Suliborski rozpoczął badania związane z tematem pracy doktorskiej: „Zmiany funkcji miast województwa łódzkiego w latach 1960–1970”. Jej promotorem był prof. dr Ludwik Straszewicz, a recenzentami, nieżyjący już dzisiaj, doc. dr hab. Stefan Witkowski z Politechniki Świętokrzyskiej i doc. dr Zdzisław Batorowicz z Uniwersytetu Łódzkiego.

Po obronie pracy doktorskiej w roku 1976 został awansowany na etat adiunkta w Zakładzie Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni, w którym pracował do roku 1981. Po utworzeniu Instytutu Geografii Ekonomicznej i Organizacji Przestrzeni początkowo pracował w Zakładzie Geografii Miast i Turyzmu, a od roku 1982 w Zakładzie (później Katedrze) Geografii Politycznej i Ekonomicznej Regionalnej. Już jako adiunkt odbył (1976) dwumiesięczny staż zawodowy w Biurze Planowania Regionalnego Makroregionu Środkowo-Zachodniego w Poznaniu, gdzie zajmował się praktycznymi problemami planowania sieci osadniczej i inwestycji przemysłowych. Będąc na stanowisku adiunkta odbył także 10-dniowy staż w Uniwersytecie Aix-Marseille oraz kilkakrotne wyjazdy studialne do Uniwersytetu Tbilisi w Gruzji i Uniwersytetów w Preszowie i Bańskiej Bystrzycy na Słowacji. Na Uniwersytetach tych prowadził również wykłady z geografii społeczno-ekonomicznej Polski i geografii osadnictwa, a także odbył liczne studia terenowe. Zarówno staż zawodowy i wcześniejsze (już w czasach studenckich) wyjazdy i wyprawy do różnych krajów wpłynęły na zainteresowania naukowe A. Suliborskiego geografiami regionalną, studiami regionalnymi i planowaniem przestrzennym. W roku 1981 był kierownikiem naukowym wyprawy do Afryki Środkowej, w której uczestniczyli pracownicy i studenci geografii oraz biologii UŁ. Niestety wyprawa ta zakończyła się niepowodzeniem i z powodów losowych została przerwana już we Włoszech.

W roku 1994 A. Suliborski będąc przeciwnikiem przymusu robienia habilitacji na własną prośbę przeszedł na etat starszego wykładowcy w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych, na którym pracował do roku 2001. W tym czasie mimo zwiększonych obowiązków dydaktycznych (pensum minimalne wynosiło 300 a później 360 godz. rocznie) prowadził nadal intensywne badania, uczestniczył w życiu naukowym, publikował artykuły, a także dokształcał się zawodowo. W roku akademickim 1996/1997 ukończył dwusemestralne

ŚRODOWISKO MIESZKANIOWE MIASTA JAKO PRZEDMIOT BADAŃ GEOGRAFII OSADNICTWA*

1. WSTĘP

Współczesne procesy urbanizacyjne powodują dynamiczny rozrost ośrodków miejskich, jak również stanowią istotną przyczynę przekształceń dokonujących się na terenach osiedleńczych człowieka w ogóle. Przekształcenia te, mają swój wyraz w postaci: zmian zabudowy, wzrostu uprzemysłowienia, rozwoju motoryzacji i całego szeregu innych objawów, które m.in. doprowadzają do „zacieśnienia” przestrzeni społeczno-ekonomicznej i jej komplikacji. Wysoki stopień wypełnienia tej przestrzeni występuje zwłaszcza na obszarach miejskich, stanowiących główne symptomy współczesnej cywilizacji industrialnej.

Na terenach wielkich aglomeracji miejskich problem stworzenia optymalnych warunków zamieszkania człowieka staje się szczególnie istotny. „Organizacja przestrzenna miasta, osiedla, mieszkania może sprzyjać bądź przeszkadzać rozwojowi jednostek i grup społecznych, może wytwarzać bądź hamować powstanie więzi społecznych, może zwiększać stan satysfakcji psychicznej bądź powodować pojawienie się stanów frustracji” (Ziółkowski 1965). Ranga problemu jest więc bardzo wysoka, chodzi tu bowiem o stworzenie dla człowieka takich warunków, które w pełni zaspakająłoby jego potrzeby życiowe w miejscu zamieszkania, poczynawszy od zaspokojenia potrzeb materialnych, a skończywszy na potrzebach psychofizycznych.

W dużych miastach lub strefach silnie zurbanizowanych, nakłada się wzajemnie wiele struktur materialnych. Stanowią one wynik różnych koncepcji zagospodarowania przestrzennego. Elementy tych struktur, spełniające funkcje nie tylko mieszkaniowe, pozostają w niejednakowym stosunku do człowieka. Naturalnym więc dążeniem jed-

---

* Praca została wydana w 1976 r. w czasopiśmie Acta Universitatis Lodziensis, Seria II, z. 7., s. 123-135.

nostki ludzkiej jest zajęcie takiego miejsca w przestrzeni miejskiej, które dawałoby jej optymalne warunki egzystencji i rozwoju w miejscu zamieszkania. Ten wielofunkcyjny i genetyczny charakter przestrzeni miejskiej, wyrażający się w formie jej zróżnicowania jakościowego, stawia przed nami trzy niezwykle istotne problemy:

1) rozpoznania zróżnicowania przestrzeni miejskiej i jej waloryzacji z punktu widzenia zamieszkania w niej jednostki lub grupy społecznej,

2) optymalnej lokalizacji i organizacji nowych terenów mieszkaniowych lub przekształcenia w odpowiedni sposób istniejących i zidentyfikowanych już przestrzennych struktur mieszkaniowych, zgodnie ze wzrostem wymagań społecznych,

3) rozpoznania i kształtowania odpowiednich proporcji między szeroko rozumianym środowiskiem naturalnym a środowiskiem ludzkim, na różnych poziomach przestrzennych, począwszy od osiedla mieszkaniowego a skończywszy na systemie miast.

Postawione problemy mają charakter interdyscyplinarny i leżą w kręgu zainteresowań takich dyscyplin naukowych jak: socjologia miasta, urbanistyka czy najbliżej leżąca geografia ekologia społeczna. Każda z tych nauk w inny sposób formułuje cele swoich badań, mimo że często przedmiot i metody badawcze są podobne. W artykule tym autor nie podejmuje się wprowadzić ścisłych granic zainteresowań dla wymienionych dyscyplin, wystarczy chyba stwierdzić, że rola wiodąca przypada geografii miast w problemie 1 i 3.

Rozpoznanie zróżnicowania przestrzennego infrastruktury społeczno-ekonomicznej i przyrodniczej miasta, z punktu widzenia miejsca zamieszkania, prowadziłoby do waloryzacji tej infrastruktury i delimitacji przestrzeni miejskiej. Wyznaczone w wyniku delimitacji rejonu mogłyby stać się przedmiotem zainteresowania innych dyscyplin, np. urbanistyki w zakresie zmiany organizacji wewnętrznej rejonu, czy też socjologii w zakresie analizy społeczności tam zamieszkujących itp. W problemie trzecim, rola geografii jako dyscypliny ważącej proporcje pomiędzy środowiskiem przyrodniczym a środowiskiem społeczno-ekonomicznym w różnych sferach przestrzennych: mieszkania, osiedla, miasta czy też systemu miast, wydaje się wiodąca w kontekście ogólnego systemu człowiek – środowisko. Badania dotyczące zróżnicowania przestrzennego tych proporcji mogłyby być pomocne w problemie klasyfikacji miast, zwłaszcza przy próbach syntezy klasyfikacji morfologicznych i funkcjonalnych.

W kontekście przedstawionych problemów cele artykułu są następujące:

1) sformułowanie założeń identyfikacji środowiska mieszkaniowego ludności miasta,

2) przedstawienie modelowej koncepcji identyfikacji środowiska mieszkaniowego ludności miasta.

2. POJĘCIA PODSTAWOWE I ZAŁOŻENIA IDENTYFIKACJI ŚRODOWISKA MIESZKANIOWEGO

Podstawowe pojęcia używane w artykule to: środowisko mieszkaniowe miasta i pojęcia pochodne: treść oraz forma tego środowiska. W literaturze są one używane wieloznacznie, a zakres ich treści bywa różny. Istotną więc sprawą w artykule jest możliwie precyzyjne ich zdefiniowanie. Punkt wyjścia stanowi ugruntowane w literaturze pojęcie przestrzeni ekonomicznej. Za S. Leszczyckim (1972) przyjmujemy następującą definicję przestrzeni ekonomicznej jako: „obszaru, na którym człowiek żyje i działa. Działalność ta dotyczy nie tylko produkcji ale i świadczenia usług materialnych i niematerialnych. Na obszarze przestrzeni ekonomicznej zbudowane są wszystkie osiedla ludzkie”.

Z podanej definicji możemy wyprowadzić pojęcie przestrzeni miejskiej jako nadrzędne w stosunku do środowiska mieszkaniowego miasta.

Przestrzeń miejska, stanowi część (podprzestrzeń) przestrzeni ekonomicznej, posiadającej ściśle wyznaczone granice i charakteryzującej się intensywnym przekształceniem środowiska przyrodniczego (środowisko sztuczne) oraz znaczną koncentracją elementów społeczno-ekonomicznych (posiadających swój funkcjonalny porządek), na stosunkowo niewielkim terenie, który prawnie nazywamy miastem.

Wypełnienie przestrzeni miejskiej obiektami materialnymi (społeczno-ekonomiczne + przyrodnicze) stwarza konkretną sytuację, konkretne warunki przebywania w niej człowieka. Kształtowanie się tych warunków, następowało w wyniku skomplikowanych procesów społecznych, gospodarczych i przyrodniczych, które formułowały miasto podczas jego historycznego rozwoju. W wyniku tych procesów obszar miasta jest zróżnicowany materialnie i funkcjonalnie, a zatem warunki przebywania w nim człowieka są przestrzennie zmienne.

Pojęcie środowiska mieszkaniowego, sformułowane przez socjologów, utożsamiane jest z siedliskiem człowieka, sposobami i formami zamieszkiwania przez niego Ziemi. W zakres jego treści wchodzi zarówno mieszkanie i jednostka sąsiedzka, miasto, wieś czy też konurbacja (Ziółkowski 1965). Pojęcie to, obejmuje zatem układ warunków przyrodniczych, społecznych i gospodarczych w obszarze zamieszkiwanym przez człowieka. Takie sformułowanie terminu jest na tyle szerokie, że z pewnością wykracza w swojej treści poza przedmiot badań socjologii. Zważywszy na to, uważamy je za użyteczne również w badaniach geograficzno-ekonomicznych, w których może stanowić pojęcie o charakterze ogólnym. Aby było przydatne w badaniach geograficznych miasta, należy je na tyle uściślić, żeby implikowało zakres i metodę pracy.

Pojęcie środowiska mieszkaniowego odnieść możemy zarówno do jednostki, grupy jak i całej społeczności, w skład której dany człowiek

NIEKTÓRE PROBLEMY BADAŃ FUNKCJI MIAST W ŚWIETLE PODSTAWOWYCH ZAŁOŻEŃ KONCEPCJI SYSTEMOWEJ*

1. WSTĘP

Funkcje miast są jednym z najlepiej opracowanych problemów w geografii ekonomicznej. Istniejące w tym zakresie rozwinięte podstawy teoretyczne stworzyły tzw. teorię bazy ekonomicznej miast (Dziewoński 1971). Gdy w literaturze przedmiotu usystematyzowano pojęcia i określono metody badawcze, problem funkcji miast przestał być tematem frapującym geografów. Badania te osiągnęły pewien pułap, przekroczenie którego, wymaga sięgnięcia do nowych podstaw metodologicznych. Wydaje się, że koncepcja systemowa zastosowana do badań funkcji miast pozwoli na sformułowanie nowych zadań badawczych, których rozwiązanie przyczyni się do lepszego zrozumienia, wyjaśnienia i stymulowania procesów kształtujących struktury osadnictwa miejskiego. Istniejąca teoria funkcji miast ma wiele założeń, przyjmowanych również w analizie systemowej. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na te związki, a także na niektóre problemy badań funkcjonalnych budzących do tej pory uzasadnione dyskusje.

2. BADANIE STRUKTURY SIECI JAKO JEDNO Z UJĘĆ ANALIZY SYSTEMU OSADNICZEGO

Badania systemu osadniczego generalnie zawierają się w dwóch ujęciach: funkcji i struktury. Problematyka struktury najpełniej wyraziła się w teorii ośrodków centralnych (Christaller 1963) oraz w regule wielkości i kolejności osiedli (Zipf 1949). Wspólną ideą tych teorii jest założenie istnienia praw rządzących rozmieszczeniem elementów osadniczych w ramach pewnych całości osadniczych. W pracach tych

---

* Praca została wydana w 1983 r. w czasopiśmie Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica, 2, s. 3-16.

implicite jest zawarte twierdzenie istnienia systemu osadniczego. Prawa ogólne systemu wyrażają się zasadą minimalizacji kosztów transportu lub zasadami twórczego wyboru przez człowieka określonej struktury przestrzennej (Philbrick 1958). Efektem działania tych praw jest hierarchiczna struktura sieci osadniczej, w której każdy element posiada określoną rangę społeczno-gospodarczą i zajmuje sobie tylko właściwe miejsce organizując wokół przestrzeń geograficzną – pole oddziaływań. Stwierdzenie to prowadzi do badania systemu osadniczego jako zbioru elementów i relacji do badania systemu jako zbioru elementów, relacji i pól oddziaływań, a zatem do badania struktury przestrzeni społeczno-ekonomicznej. Problem oddziaływań przestrzennych jednostek osadniczych ma liczne opracowania empiryczne i uogólnienia teoretyczne w postaci teorii pola (Bachi 1968, Reilly 1930, Zipser 1972). Podstawą teorii pola jest empirycznie udowodnione oddziaływanie jednostek osadniczych w postaci wytwarzającej się wokół nich strefy grawitacji społeczno-ekonomicznej, przy czym grawitacja ta jest uzależniona od masy elementu (określonej w różny sposób) i odległości między tym elementem a danym punktem. Rozwinięcie modelu grawitacji polega na rozszerzeniu zakresu treści tego pojęcia, w którym grawitacja to nie tylko masa, ale również źródło możliwych emisji i atrakcji oraz transformacji czynnika odległości na możliwość i prawdopodobieństwo zaspakajania potrzeb (Zipser 1972).

3. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA BADAŃ FUNKCJI I ICH ZWIĄZEK Z TEORIAM I STRUKTURY SIECI

Problematyka funkcji jednostek osadniczych ma wiele opracowań. Dziewoński (1971) zestawił literaturę składającą się z 310 pozycji pomijając w niej prace monograficzne i dokumentacyjne, które nie wносиły nic nowego w zakresie teoretycznym. Podstawową ideą badań funkcjonalnych jest wykrycie specyficznej roli jednostki osadniczej w przestrzeni społeczno-ekonomicznej. Ta bowiem rola ma wskazywać na to, jakie funkcje spełnia element osadniczy w całym podziale zadań społeczno-gospodarczych regionu, czy też kraju. Badania te nawiązują do kierunku panującego w metodologii nauk zwanego funkcjonalizmem, a rozwiniętego głównie na początku XX w. w antropologii społecznej i socjologii. Naczelnym postulatem przedstawicieli tego kierunku w socjologii było traktowanie społeczeństwa jako organicznej całości i rozpatrywanie zjawisk społecznych w odniesieniu do tej całości. Główne zadanie polegało tu na określeniu funkcji jednostek i grup społecznych w całościowo pojętym społeczeństwie. Wybitnymi przedstawicielami tego kierunku są T. Parsons (twórca szkoły strukturalno-funkcjonalnej) i K. Merton.

W pierwszym etapie badań nad funkcjami miasta analiza sprawdza się do identyfikacji jego cech przez ustalenie ilości i jakości działań społeczno-gospodarczych w nim wykonywanych (metoda wykorzystująca strukturę zatrudnienia). Stwierdzono wówczas, że działania te stanowią o funkcjach miasta. W świetle koncepcji badań systemowych taka procedura ustala jedynie cechy obiektów rozpatrywanych z punktu widzenia założonego celu badań (wykrycia funkcji miasta). Drugi etap badawczy opierał się na koncepcji bazy ekonomicznej (Dziwoński 1971). Naczelną ideą było tu wyróżnienie działań skierowanych na potrzeby mieszkańców miasta i działań skierowanych na zewnątrz – dla innych odbiorców. Wydzielono w ten sposób dwie kategorie funkcji: endogeniczne i egzogeniczne, przy czym tym ostatnim przypisywano wiodące znaczenie dla wzrostu i rozwoju miasta.

Teoria bazy ekonomicznej dotyczy przede wszystkim miast, jako miejsc ogniskujących w sobie różnorodność zadań i największy potencjał ludnościowy. Ośrodki miejskie są punktami koncentrującymi największą i najbardziej różną jakościowo liczbę działań człowieka. Rozmieszczenie ich w danym zbiorze miast dokonuje się w myśl pewnych zasad. Są to podstawowe zasady lokalizacji działań gospodarczych i społecznych, które znalazły już swoje uogólnienie w postaci teorii struktury sieci (zasady minimalizacji kosztów transportu i kosztów społecznych). Wynika z tego, że badania struktury systemu osadniczego i badania funkcji jednostek osadniczych mają wspólny poziom odniesienia – teorię lokalizacji. Badania funkcji prowadzą do stwierdzenia integralności elementów systemu (wykrycie tego co specyficzne dla danego elementu) natomiast badania struktury do identyfikacji zasad systemowości (Sietrov 1973). Pojęciem syntetyzującym integralność (w tym przypadku funkcję) i systemowość, w koncepcji systemowej jest pojęcie organizacji, które zawiera zarówno jedność, jak i więź zjawisk (Sietrov 1973).

4. KONCEPCJA BAZY EKONOMICZNEJ – PODSTAWY METODOLOGICZNE

W koncepcji bazy ekonomicznej miast przyjmujemy, że miasto jako określony twór społeczno-ekonomiczny spełnia dwojakiego rodzaju funkcje. Funkcje endogeniczne są spełniane na rzecz własnych mieszkańców i zaspakajają ich potrzeby. Funkcje egzogeniczne pełni miasto w stosunku do otaczającej go przestrzeni. Funkcje egzogeniczne (zewnątrzne) zatem to te, które miasto jako część większej całości spełnia w stosunku do tej całości. Jeśli funkcje zdefiniujemy jako wszelki rodzaj działań wykonywanych przez miasto, przekraczających potrzeby samych jego mieszkańców, to pojawia się problem identyfikacji tych działalności. W literaturze przedmiotu istnieje wiele metod pozwalających na wyznaczenie funkcji miasta. Najczęściej są stosowane tzw. me-